

Den fria fantasins möjligheter och begränsningar. Hur normkritiskt tänkande påverkat några av mina skrivprocesser

Malin Eriksson Sjögård

Under min uppväxt slukade jag Francine Pascals populära Sweet Valley-böcker om tvillingarna Jessica och Elisabeth Wakefield. I varje bok betonades att de var blonda, smala och ovanligt vackra. Min övriga läsning förstärkte samma kroppsideal: Britta, Miranda, Ronja, Gulla, Kitty och hennes kompis George var alla smala. Kittys andra kompis Bess var mullig och ängslig och utseendefixerad. Ingen jag ville vara lik. En Sweet Valley-bok handlade om tvillingarnas skolkamrat, Sara. Hon var tjock och slukade chokladkakor i en takt som fick smala Elisabeth W att gapa. Sara var också mobbad och löjlig – tills hon bestämde sig för att banta. Boken följer hennes joggingturer och salladsätande. I takt med minskade kilon höjdes hennes sociala status, och när hon till slut blev smal blev hon också lika populär som systrarna W. (Pascal 1992) Jag läste trollbunden om Saras förvandling och började samtidigt räkna kalorier och misslyckas med att gå ner i vikt. En omöjlig kamp mellan hetsbantande och överätande – jag kunde inte ens kräkas upp maten – följde, tills jag efter gymnasiet kom i kontakt med min generations feministiska biblar *Under det rosa täcket* (1996) och *Fittstim* (1999). De berättade om destruktiva kvinnoideal och fick mig att slänga vågen. Jag var kvar i ett trassligt garnnystan av komplicerade tankar och känslor men hade fått en insikt om litteraturens makt. Jag nystade i hur olika berättelser om att vara människa påverkade mig. När jag hittade Anna Lena Brundins *Nej tack, jag åt nyss* (1995) blev mina tidigare onämbara ätproblem gestaltade och genom det begripliga, och ytterligare en insikt kom: Litteratur som speglar ger mig språk och självförståelse. I begynnelsen var ordet, människan är och blir till genom berättelser. Det i oss som inte blir speglat blir ordlöst och obegripligt, gör oss vilsna och rädda.

Under 00-talet startades flera nya bokförlag som hade ett uttalat normkritiskt mål med sin utgivning. Deras böcker skulle spegla fler barn och unga och samtidigt ge alla ett mer inkluderande fönster att se världen genom. Fler kroppar, fler etniciteter, fler könsidentiteter och fler sätt att vara tjej och kille. Den nischade utgivningen satte igång en debatt på kultursidorna om normkritik och barnlitteratur. Litteraturvetarna Kristina Hermansson och Anna Nordenstam har i artikeln "A New Niche in Children's Literature" (2017) undersökt normkritiska bilderböcker i relation till ideologiska och kulturella kontexter och beskrivit debattens falanger. Förespråkarna för normkritiska barnböcker lyfte fram barns rätt att befrias från normer, medan kritikerna varnade för att den konstnärliga friheten var hotad. (Hermansson &

Nordenstam 2017: 99) Under samma tid som debatten pågick arbetade jag fram mitt författarskap med ett intresse både för att skriva med konstnärlig frihet där fantasin får tala fritt och för att utforska världen med normkritiska glasögon. När jag flera år senare började arbeta som lärare i kreativt skrivande fick jag anledning att reflektera mer över spänningen mellan en konstnärligt fri skrivprocess och normkritik. Många studenter har ett intresse för att skriva normkritiskt, ofta efter att ha läst litteraturvetenskapliga texter som analyserar färdiga böcker. Analyserna visar dem att skönlitteratur ofta reproducerar normer. Det är bra att få upp ögonen för det. Men samtidigt menar jag att det behövs mer fördjupningar i *hur* man kan använda den insikten i en skrivande praktik. För att öka min och förhoppningsvis andras förståelse för det ska jag här undersöka mina skrivprocesser, där jag skrivit med en normkritisk medvetenhet. Hur har jag gjort? Finns det en konflikt mellan en fri konstnärlig process och normkritisk strävan? Var och när uppstår den i så fall?

Skriva om andra

När jag var femton år såg jag en bekant till mina föräldrar redlöst berusad skrika och bråka på öppen gata utanför systembolaget och bli omhändertagen av polisen. Kvinnan hade på grund av sin alkoholism sjunkit från hög social status ner till botten. Hennes utsatthet berörde mig djupt. Mina känslor tumlade runt utan ord, det gick några dagar, kanske veckor tills jag en kväll tog fram penna och papper. Ut kom en dikt, med kvinnan som jagberättare. Orden fanns där som ett tryck i mitt inre. För mig är detta skrivandets väsen. Intuitivt och okontrollerbart finns möjligheten: Tag och skriv, och något tidigare ordlöst inom dig tar form.

Under 2010-talet blossade flera debatter upp där författares förmåga och rätt att skriva om grupper de själva inte tillhör ifrågasattes. En omfattande debatt rörde bilderboks-karakären Lilla Hjärtat i Stina Wirséns barnboksserie som av bland andra den amerikanska professorn John Jennings från Buffalo-universitetet kritiserades för att vara en rasistisk stereotyp. (*Dagens Nyheter* 20121122) Seluah Alsaati skrev i *Flamman* att ”Stina Wirsén är inte rasist, hon och hennes kollegor hade säkert goda ambitioner. De ville göra en barnfilm som lyfter fram olikheter och bejakar mångfald. Men hur gullig och älskvärd berättelsen än är, kvarstår faktumet att figuren Lilla Hjärtat anspelar på en rasistisk stereotyp [...]”. (20120919) I debatten lyftes fram att de som tillhör en viss grupp ska ha tolkningsföreträde framför dem som inte tillhör gruppen. (*Svenska Dagbladet* 20121219) Vitas förmåga att skriva om icke-vita ifrågasattes av bland andra författaren och kulturskribenten Lydia Praizovic. Hon skrev en – i debatten senare flitigt citerad – kritisk recension av boken *Asfaltsänglar*, vars författare Johanna Holmström inte hade egen levd erfarenhet av det hedersvåld romanen lyfter. ”Det finns ett avgrunds djupt glapp mellan att enbart ha ideologiskt intresse för antirasism och ha livslång, kroppslig erfarenhet av rasism [---]. Jag tycker inte att vita skandinaver ska

skriva dessa böcker [om invandrantjejer som utsätts för hedersförtryck]. Sluta parasitera på andra kvinnors berättelser!” (*Aftonbladet*, 20130515)

Debatterna gjorde frågan om att skriva med representation mer komplicerad. Kan en smal författare verkligen skriva trovärdigt om att vara tjock? Eller en femtonåring skriva om en alkoholiserad medelålders kvinna? Det var och är många som försvarar författares rätt att skriva om andra. Den världsomspännande författarorganisationen Pen International har tagit ställning i manifestet ”THE DEMOCRACY OF THE IMAGINATION MANIFESTO” som går att läsa på deras hemsida. De skriver:

One of the most treacherous forms of censorship is self-censorship — where walls are built around the imagination and often raised from fear of attack. PEN believes the imagination allows writers and readers to transcend their own place in the world to include the ideas of others. [...] We defend the imagination and believe it to be as free as dreams.

Jag instämmer, men upplever att försvaret för rätten att få fantisera och skriva om andra skymmer den intressanta och viktiga frågan: *Hur* kan man överbygga mellanrummet mellan sig själv och andra? Vilka svårigheter kan uppstå om man vill skriva så att andra grupper kan spegla sig och bli rättvist representerade? För att visa vad jag menar återvänder jag till mitt 15-årsjag som läste upp dikten om den alkoholiserade kvinnan för sin farmor och farfar. De tyckte den var berörande och visade den för en läkarvän, som känt kvinnan jag skrev om innan hon sjönk ner i missbruk. Han bad att få läsa dikten på en föreläsning för poliserna i småstaden vi bodde i. Jag var stolt. Jag hade skrivit något riktigt berörande. Men för vem? Den alkoholiserade kvinnan fick aldrig höra dikten. Hade hon känt sig speglad? Eller hade hon känt att en femtonåring använt henne, för att få fram sina fantasier om att falla ner på samhällets botten? Handlade dikten mer om min, och kanske också om läkarens och farmor och farfars blick på henne, än om henne?

Skriva med representationen redan i anslaget

Jag har skrivit en bokserie för det förlag som Hermansson och Nordenstam lyfter fram som det mest framgångsrika av de normkritiskt nischade: Olika förlag. (Hermansson & Nordenstam 2017: 101) De sökte en hästbokserie för nybörjarläsare med en huvudperson som inte var vit. Identiteten skulle inte vara huvudtema eller en konflikt för huvudpersonen; de ville ha en ”vanlig hästbok”. Jag hade skrivit flera hästböcker och kunde genren. Utifrån ramarna blev min första fråga i skrivprocessen: Vem ska böckerna handla om? Jag bestämde mig för att skriva om en romsk hästtjej eftersom romer ofta fanns med i min barndoms hästboksläsning, som karikatyrer och bakgrundsfigurer. Jag förstod att mina föreställningar om att vara rom var påverkade av litteratur som bar fram ett utifrånperspektiv och därför riskerade att vara bärare av en kollektiv tanke- och litteraturtradition formulerad av ett majoritetssamhälle som förtryckt romer. För att fritt kunna fantisera fram en romsk huvudperson

utan att återskapa förtrycket behövde jag först rannsaka mina föreställningar om romer och lära mig mer. Jag började med att läsa artiklar och lyssna på radioprogram där romer själva berättade om sitt liv och sin historia.

Jag hade ägnat några veckor åt research när Malva under en skogspromenad tog form i min fantasi. Hon ville börja rida men hennes pappa var rädd för hästar. Malvas farmor dök också upp och berättade att hennes far, Valentin, varit en duktig hästkarl. Jag skrev ett första utkast till böckerna direkt efter promenaden. Därefter följde minst ett års fortsatt research, där jag lärde mig mer om romer och bearbetade utkastet utifrån det. Under min skrivprocess tog debatten om vem som har rätt att skriva om vem fart. Den fick mig att fundera över om jag gjorde rätt som skrev om en romsk hästtjej. Det som från början varit självklart viktigt – att skapa en hästbok med representation – blev mer problematiskt. Utifrån egna erfarenheter av hur en av de grupper jag själv tillhör, lesbiska, ofta skildras skevt tyckte jag att de som ifrågasatte rätten att skriva om andra hade tänkvärda argument. Samtidigt är det min uppfattning att en av litteraturens viktiga möjligheter är att vi ska kunna skriva om andra. Det fick mig att fortsätta skriva, med rädslan att göra fel i handen.

Ur en aspekt valde jag att censurera min berättelse. Under researchen intervjuade jag en av dem som arbetade med utställningen *Vi är Romer* på Göteborgs stadsmuseum. Jag förstod då att homosexualitet var ett stort tabu för romer och det fick mig att välja att inte explicit skriva ut att Malvas pappa och hennes manliga ridlärare blir kära. Romansen finns fortfarande kvar gestaltad i texten men är så pass nedtonad att det är upp till läsaren att tolka. Kanske påverkade debattklimatet mig. Jag tänkte att det kunde vara problematiskt att jag som lesbisk la in ett tydligt homosexuellt motiv i boken. Jag tvekade över min rätt att göra det och valde att avstå eftersom det inte var ett bärande tema. Om det var rätt eller fel har jag fortfarande svårt att ta ställning till. Däremot utkristalliserade sig en viktig urskillningsprincip för mig: Det som är bärande ska, enligt mina konstnärliga principer, inte censureras.

Jag förstod först en bit in i skrivprocessen att olika romska grupper har väldigt skilda kulturer. Jag bestämde då att Malva skulle vara från resandefolket. Jag hade redan i första utkastet tänkt att Malvas farmor dolt sin romska identitet. Den tråden valde jag att fördjupa när jag fick bekräftat att det varit en stor del av resandefolkets historia. Malvas farmors tidigare liv blev ett viktigt ”bakland” för min berättelse.¹ Bakland är det man fantiserar fram kring sin berättelse som inte direkt tar plats i texten. Det som tar plats i texten är att Malvas hästintresse ger hennes farmor en möjlighet att dela med sig av släktens historia och låta Valentin bli en förebild för Malva.

-Kom, min Malva. Sitt här hos mig.
Farmor öppnar albumet.

¹ Begreppet ”bakland” används ofta i kreativt skrivande. Det är formulerat av den norska skrivläraren och författaren Rolf Sagen.

Där finns foton.
[...]
Farmors familj reste runt.
De var resandefolk.
Hästarna var viktiga för deras liv.
Farmor berättar:
-Valentin kunde klara alla sorters hästar.
Han var berömd för det.
-Det ska jag också bli! säger Malva.
(Eriksson 2014: ss. 40-43)

I mitt bakland fanns att Malvas farmor vuxit upp under socialt svåra förhållanden där familjen diskriminerats för att de var resande. Hon hade utbildat sig till lärare och uppfostrat sitt barn, Malvas pappa, till en tryggare plats i normsamhället. Priset var att de måste dölja att de var från resandefolket. Malvas farmor ville nu på sin ålders höst rädda det som räddas kunde av sin resandeidentitet och ge det vidare till sitt barnbarn. När jag hade kommit så här långt i skrivprocessen såg jag att Malvas hästintresse fick henne att komma närmare sin släkt och bli stolt över sin historia. Pappans rädsla förstod jag skulle kunna tolkas som en symbol för den rädsla för att vara öppen med sin bakgrund som han uppfostrats till genom att hans mamma, Malvas farmor, tidigare gjort allt för att dölja att de var från resandefolket. Denna tolkning av min text bygger på rationellt analytiskt tänkande som kan vara riskabelt för min skrivprocess. Mitt fria konstnärliga skapande hämmas om jag styrs för mycket av rationellt tänkande. Jag är försiktig när sådana tolkningar kommer, risken är stor att de leder till ett intellektualiserande som fjärrar mig från att vara i berättelsen. Samtidigt är det svårt för mig att undvika att göra tolkningarna och att sedan arbeta med berättelsen i linje med dem i slutfasen av skrivprocessen; det är dock viktigt att de inte ställer sig framför den intuitiva rösten och dess impulser.

Mot slutet av skrivprocessen sökte jag upp en provläsare från föreningen Kulturgruppen för resandefolket. Att ta hjälp av människor från Malvas grupp var ett viktigt verktyg för att undersöka om jag lyckats med min ansats att förflytta mig själv, med mina levda erfarenheter, till Malvas livssituation, som både var annorlunda min och där min fantasi dessutom kunde bära omedvetna föreställningar byggda på fördomar. Nu ledde inte responsen till några större förändringar av texten eftersom provläsaren tyckte att Malva var trovärdig. Om jag fått invändningar hade det inte heller självklart betytt att jag genast ändrat i texten, men jag hade fått en chans att reflektera och kanske hittat nya vägar.

Den fria fantasins skaparkraft

Några år senare skrev jag *Fat Dance* (2021), om tolvåriga Maddi som är tjock och för en yttre och inre kamp för sin kropps rätt att få ta plats, älska och dansa. Den skrivprocessen började oförhoppandes – jag hade trots min egen

kamp med kropp och mat inte haft en tanke på att skriva om kroppsaktivism. En morgon dök Maddi bara upp som en tydlig röst i min fantasi, med grunddragen i sin berättelse färdig. Jag skrev snabbt ner ett synopsis och de första sidorna:

Om jag inte får dansa är det inte min revolution.

Guldtråden får bokstäverna att gnistra. Nu ska jag bara göra rosa hjärtan så är broderiet klart. Det är till Emy.

Emy är min kusin, och världens bästa. Hon fyller tjuo om två veckor och då ska hon få mitt broderi. Emy är ärligt den viktigaste som finns i mitt liv. Utan henne skulle min kropp gå sönder och jag skulle falla ut som spilld mjölk, som nån jag-vill-bara-ditt-bästa-lärare skulle torka upp med torrt hushållspapper. (Eriksson Sjögård 2021: 5)

Det är ovanligt att jag skriver det som blir inledningen i den tryckta boken så tidigt i skrivprocessen. Ofta behöver jag söka mig fram för att hitta rätt ton. Maddis röst fanns däremot direkt och blev en fortsatt viktig nyckel genom hela skrivprocessen. För att följa den behövde jag överlämna mig och vara i ett intuitivt flödesskrivande. Det var mitt språk, som jag tränat, och samtidigt ett helt nytt. Maddis röst krävde att jag klev ut i ord och fraser som kanske skulle låta fåniga, när jag, en medelålders tant skrev dem och det krävdes mod att riskera det. Precis som när jag skrev om Malva tampades jag också med en osäkerhet om jag skulle klara att skriva rättvist om att vara tjock. Även om jag har erfarenhet av kroppsförakt och hur smalhetsideal skapar självhat är jag inte själv tjock. Det är en stor skillnad att leva i världen med en tjock kropp. Kunde jag förstå hur det är att vara Maddi? Tänk om mitt självdestruktiva fettförakt skulle synas i texten?

För att förstå mer om hur det är att vara tjock tog jag del av kropps- och fettaktivistiska tankegångar och vittnesmål. Det hjälpte mig både att fördjupa min förståelse för hur tjocka behandlas och att hitta rätt språk. Maddi följer kroppsaktivister och inspireras av dem och för mig var det en viktig del av skrivprocessen att ta till mig deras språkbruk och inkorporera det i mitt. *Fat Dance* hade aldrig kunnat skrivas innan den kroppsaktivistiska rörelsen fanns. Texten skapades i samklang med den, inte så att jag tänkte ut ett budskap, men min uppgift var att lyssna på rörelsen och sedan skriva fram fantasierna som skapades i en diffus del av mig.

Eftersom det finns få tjocka huvudpersoner i mellanålderslitteraturen och tjockhet ofta använts för att förstärka negativa personlighetsdrag ville jag att Maddi skulle vara stark och glad. Men att ha en tydlig vilja i början av en skrivprocess skapar en risk för att jag ska börja styra min fantasi. Som jag skrivit tidigare är det i den här fasen viktigt för min skrivprocess att jag lyssnar på huvudkaraktärens röst förutsättningslöst. När jag gjorde det genom intuitivt flödesskrivande leddes jag ner i självförakt och smalhetslängtan:

Jag brukar älska den tomma salen med spegelväggarna som visar mina rörelser från alla håll. Men idag ser jag bara nån med för stor mage och för breda armar, dubbelhakan. Varför kan jag inte bli smal, som Sindra och Noar? (Eriksson Sjögård 2021:9)

Att undvika de smärtsamma delarna av Maddis liv, för att jag ville skriva fram en positiv tjock förebild, hade varit att svika henne. Under skrivandets gång fördjupades min insikt om att den kropp, identitet eller etnicitet du har ger konsekvenser för ditt liv och att ingen representation kan skrivas in lättvindigt.

Konsekvenser, stereotyper och tydlighet

Några år innan *Fat Dance* skrev jag de två böckerna om Dalsboryttarna, *Ett eget lag* (2018) och *Varsågod och rid* (2019), där en biperson, Lilja, är tjock. Beskrivningen av henne, berättad ur huvudpersonen Athenas perspektiv, är försiktig: ”Hon är kort och mullig, har en smilgrop och en rund uppnäsa.” (Eriksson 2018:68) Min redaktör tyckte ändå att det lät nedsättande. Maddi svarar: ”Jag är visst tjock [...]. Det är liksom inte fel att vara det.” (Eriksson Sjögård 2021:51) Idag, efter att jag lärt mig av Maddi, hade jag använt ett rakare språk och kanske gett mer plats till de svårigheter en ung, tjock ryttare ofta möter. Både under mitt arbete för Olika förlag och från dem som aktivt söker normkritisk litteratur till sina barn har jag mött en önskan om att representation ska finnas med ”utan att det görs en grej av det”. Det är rimligt, människors liv är mer än en identitetsaspekt. Men det är en stor skillnad mellan att vara tjock eller smal, cis eller trans i världen idag och det vill jag samtidigt synliggöra på ett så autentiskt sätt som möjligt.

En annan biperson i *Dalsboryttarna*, Siri, är adopterad från Korea. Jag visste att det finns många stereotypa bilder av asiater och var rädd att reproducera dem. En provläsare med kunskap om stereotyperna sa mycket riktigt att jag skrivit fram hennes utseende schablonartat. Jag valde att ändra Siris utseende och landade också i att istället för att trassla in mig i gestaltning av utseendet skriva explicit: ”En kortklippt smal tjej med asiatiskt utseende.” (Eriksson 2018:8) Vithetsnormen som finns inorporerad i vårt språk gör att jag ofta tvingas välja den minst dåliga lösningen.

En annan fråga som tangerar denna är att läsaren ofta också är en del av samma normativa tankevärld. Det som inte skrivs fram i texten fyller läsaren i med sin fantasi. Skriver jag om en person utan att beskriva kroppen kommer läsaren av sig själv troligtvis fylla i att den är smal och vit. Det gör att man behöver skriva fram normbrytande kroppar och identiteter mer explicit. Jag funderade runt det när jag skrev hästromanen *Rakt mot hindret*, där min huvudperson Jos bästa kompis är afrosvensk. I boken skriver jag fram hennes hudfärg när Jo och hon mötts första gången. ”En flicka i hennes [Jos] egen ålder, klädd i slitna ridkläder och med mörk hy och långt svart hår som det fastnat några strån hö i, stod bakom henne.” (Eriksson 2016:18) Det är inte

ett självklart val att skriva fram icke vitas hudfärg eftersom det är mycket ovanligt att man skriver fram vitas. Det kan finnas bättre sätt att synliggöra att någon inte är vit. I *Rakt mot hindret* var Jo fokalisator och hon är en del av ett samhälle där en mörkare hy sticker ut, därför valde jag att låta henne beskriva hudfärgen. När jag skrev fram Siris utseende i *Ett eget lag* fantiserade jag som författare fram hennes utseende stereotypt. Här finns en viktig skillnad; jag strävar efter att skriva fram varje karaktär så fri från stereotyper som möjligt men fokalisatorns röst ska framförallt vara psykologiskt trovärdig.

När jag skriver texter som är illustrerade kan jag ibland välja att bara lägga representationen i bild. I Ponnykompisar-serien är Stigs kompis Ellen adopterad men det skrev jag inte fram i texten utan i bildinstruktionerna till illustratören. På samma sätt gör jag när jag skriver seriemanus för barntidningen *Min Häst*, där jag vill få in en självklar, okomplicerad representation.

Hästböcker om killar

Hästböcker kritiseras ofta för att ”bara” handla om tjejer. Även om jag anser att det är en styrka att stallet är en tjejkultur, påverkades jag av kritiken och tänkte: Efterfrågas en bok om en hästkille så låt mig skriva den – men då ska killen vara en del av det matriarkat som stallet (ibland) är. När jag fick idén om att skriva en hästbok med en kille som huvudperson hade jag redan skrivit ett utkast till första boken i serien Ponnykompisar, *Den röda vanten* (2017), där huvudpersonen har en för stor ponny. Jag prövade att göra om jagberättaren till kille utan att ändra något utöver det i handlingen, stallmiljön eller relationerna. *Den röda vanten* bygger på ett eget minne av att få en för stor ponny. Att vara rädd och till och med känna avsky för sin häst väckte komplicerade känslor som var intressanta att skriva om. Bärande för minnet är också hur vuxenvärlden blundade för svårigheten medan en jämnårig, beundrad kompis stöttade. Eftersom kön inte spelade roll för den bärande tematiken blev det lätt att göra om huvudpersonen från tjej till kille utan att ändra något mer i texten.

I min bok *Mia saknad* (2011) fick en syster till huvudpersonen Janni på ett liknande vis bli en bror efter att jag skrivit fram ett första utkast. Boken handlar om huvudpersonen Jannis bästa kompis Mia som tvingats fly med sin mamma till en kvinnojour. Jag tänkte att det var bra att det också fanns positiva kill- och mansbilder i boken som handlade om en mans våld mot sin fru och sitt barn. Det som hände vid könsbytet var att många av de handlingar som systemen gjort framstod som mer mjuka och omhändertagande när en bror gjorde samma sak.

I serien om Dalsboryttarna är huvudpersonen Athenas bästa kompis Petrus en kille. Efterhand upptäckte jag att Petrus var stereotyp killig på flera sätt. Han drevs av en önskan att vinna tävlingar och Athenas värld kretsade till stor del kring att navigera kring hans behov och känslor. Det krockade med min

normkritiska önskan om vilken sorts kille jag ville ge till hästboksgenren. Jag funderade över om jag skulle byta hans kön men kände snabbt att det vore fel eftersom det hade påverkat bärande delar. Det spelade roll för Petrus karaktär att han var kille. Mitt rättesnöre: Att byta kön eller annan identitet på en karaktär får inte leda till åverkan på den bärande tematiken jag utforskar med mitt skrivande. Ett annat exempel som tangerar detta är ett ännu opublicerat bokutkast, sedan några år vilande i min dator, där huvudperson är en kille som tror att han för en feministisk kamp men de facto är sexistisk. Om jag då i skrivprocessen tyglar berättelsen efter mina önskningar om att förmedla en bättre moral till läsaren förstör jag texten. Det finns en risk att normkritik leder till en puritansk moralisk analys där vi lockas att skriva fram en idealistisk värld. Det uppfattar jag är ett direkt hot mot fantasins frihet och intelligens som är viktigt att navigera bort ifrån i min skrivprocess.

Normkritik kan vara ett verktyg för konstnärlig fördjupning

I Malva-böckernas skrivprocess fanns redan i anslaget ramen att skriva in representation, medan *Fat Dance* dök upp i min fantasi utan att jag först formulerat några ambitioner. För att förstå hur min skrivprocess påverkas av att jag använder en normkritisk analys tror jag det är viktigt att visa vad i processen som är rationellt uttänkta val och vad som är intuitivt skrivande.

I båda skrivprocesserna reflekterade jag över skillnaden mellan mina levda erfarenheter och min huvudpersons. Verktuget jag har för att förflytta mig närmare huvudpersonen är research; genom att lära mig mer om villkoren för den grupp jag skriver om kan jag lättare placera mig i huvudpersonen utan att stå i vägen med mig själv. Samtidigt måste jag bottna djupt i och använda mina egna känslor och erfarenheter av att vara människa för att levandegöra den jag skriver om. Jag utgår från att jag är bärare av ett fördomstyngt och stereotypt kollektivt tankegods om grupper som är underrepresenterade i litteraturen. Genom självvrannsakan kan jag undvika att av slentrian reproducera stereotyper som kan leta sig in i olika nivåer av texten, från den bärande tematiken till beskrivningar av en karaktärs utseende. När jag skrev Malva-böckerna gjorde jag därför research innan jag började fantisera fram berättelsen, för *Fat Dance* kom researchen in efter att jag börjat fantisera och skriva. I båda skrivprocesserna är det viktigt att den del som består av att fantisera och skriva fram berättelsen är så fri och intuitiv som möjligt. Fantasin får inte styras av vad jag rationellt tänkt ut. Det är inte helt lätt att förklara skillnaden. Jag upplever att jag använder olika delar av hjärnan; det rationella analytiska tänkandet och det intuitiva impulsdrivna fantiserandet är två olika tillvägagångsätt som känns påtagligt olika i kroppen.

Det intuitiva skrivandet är avgörande för att jag ska vara i en konstnärlig skrivprocess. Fantasin ska skapa fritt och för att låna PEN Internationals ord ”vara lika fri som drömmen”. Men jag litar inte rakt av på min fria dröm när jag skriver om andra, först när jag lärt mig mer om den andra och skapat en förståelse för hur det är att leva i en annan kropp eller identitet kan mina

privata erfarenheter av att vara människa användas för att skriva fram hur det är att vara den andra. Men då måste jag våga överlämna pennan till min intuition och skriva ohämmat utan restriktioner. Varje person jag skriver om är på samma gång en version av mig själv och en annan person med andra livserfarenheter och en annan situation i världen. Det är svårt att lyckas fullt ut, jag är troligtvis fast i mitt jag (även det svårt att skriva fram autentiskt) men skrivande erbjuder möjligheten att använda mitt jag för att försöka förstå andra. Normkritik ger mig redskap för att undersöka och överbrygga mellanrummet.

Skrivprocesser är till viss del unika och jag gör här inte anspråk på att skriva fram något rakt igenom allmängiltigt. Däremot hoppas jag att det jag undersökt om mina skrivprocesser kan bli översättningsbart till andras. Kärnan, som jag tror är allmängiltig, är att om man använder gestaltning för att förmedla ett i förväg uttänkt budskap är det inte en konstnärligt driven skrivprocess. Här finns en parallell mellan att skriva normkritiskt och att skriva pedagogiskt. Barnlitteraturen har alltid befunnit sig i ett spänningsfält mellan konst och pedagogik. Lennart Hellsing skrev redan 1963 de bevingade raderna "All pedagogisk konst är dålig konst – och all god konst är pedagogisk". (Hellsing 1999:25) Han lyfter fram att det finns "moraliska värderingar" och "estetiska värderingar". (Hellsing 1999:56-63) Normkritik är tydligt kopplad till moral i sin strävan efter allas lika värde och att alla ska få speglas i litteraturen. Men när jag analyserar normkritikens plats i mina skrivprocesser så ser jag att det också går att utvinna estetiska värden. Normkritik hjälper mig att upptäcka stereotypa gestaltningar som gör min text platt och ger mig också verktyg till en konstnärlig fördjupning när jag utforskar och försöker överbrygga mellanrummet mellan mig och andra.

Bipersoner har inte lika mycket plats i berättelsen men i de delar där de är med lägger jag mig vinn om att inte skriva stereotypiskt, samtidigt som jag vill vara trogen fokalisatorns blick. Jag gör en tydlig skillnad mellan vad jag fantiserar fram och vad fokalisatorn ser utifrån det. Om huvudpersonen exempelvis har fördomar är de kanske bärande för porträttet och då vill jag inte redigera rösten för att huvudpersonen ska bli mer korrekt utifrån en normkritisk analys.

Jag vill också understryka att det är viktigt att reflektera över hur normer påverkar läsningen. Representation som bara antyds kan riskera att bli osynlig för läsaren. När jag skrev *Malva* valde jag att inte explicit skriva fram *Malvas* pappas samkönade romans. Det gör att vissa läsare kanske inte kommer att se den. Om man vill skriva in representation kan det vara bra att vara tydlig med det normbrytande. Det är viktigt att komma ihåg att ens liv (på olika sätt, i olika tider och samhällen) påverkas av om man är homo eller hetero, tjock eller smal, vit eller icke vit. Men det är en viktig balansgång att inte hamna i det andra diket, att identiteten eller kroppen är *det enda* den personen är. Nyckeln är att komma så djupt ner i varje persons livssituation att man förstår hur det är att vara den personen i den världen man skriver om.

Att skriva med representation av grupper man själv inte tillhör skiljer sig bitvis inte så mycket från att skriva om andra områden man inte har levd erfarenhet från. När jag skrev en barnroman om kaninhoppning la jag också mycket tid på research både av sporten och hur det är att ha kaniner, en människa-djurrelation jag själv inte har erfarenhet av.

Debatterna både kring representation och om att skriva om grupper man inte tillhör har lyft farhågor för konstnärlig ofrihet och självzensur. Jag kan se att riskerna funnits i mina skrivprocesser och att jag aktivt behövt navigera runt dem. Samtidigt har normkritik varit ett verktyg för att se igenom stereotyper och har skapat en möjlighet till att överbrygga mellanrummet mellan mig och andra och genom det få en konstnärligt fördjupad skrivprocess.

Litteraturförteckning

- Alsaati, S. (2012), "Lilla hjärtat är stereotypisk". *Flamman*. 19 september. <https://www.flamman.se/lilla-hjartat-ar-stereotypisk/> Hämtat: 231021
- Brundin, A-L. *Nej tack, jag åt nyss*. (1995), Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Eriksson, M. *Malva och hästarna*. (2014), Linköping: Olika förlag.
- *Mia saknad*. (2011), Höganäs: Hegas förlag.
- *Den röda vanten*. (2017), Bromma: Opal förlag.
- *Ett eget lag*. (2018), Stockholm: Lilla Piratförlaget.
- *Varsågod och rid*. (2019), Stockholm: Lilla Piratförlaget.
- *Rakt mot hindret*. (2016), Bromma: Opal förlag.
- Eriksson Sjögård, M. *Fat Dance*. (2021), Bromma: Opal förlag.
- Helsing, L. *Tankar om barnlitteratur*. (1999), Stockholm: Rabén&Sjögren.
- Hermansson, K & Nordenstam, A. (2017), A New Niche in Children's Literature. *LIR:Journal*, No 9, ss. 96-120. <https://ojs.ub.gu.se/index.php/LIRJ/article/view/4130/3381> Hämtat: 230705
- Pascal, F. (1992), *Hämnden är ljuv*. Översättning Malte Andreasson. Stockholm: B. Wahlströms
- Praizovic, L. (2013), "Inte trovärdig om mångkultur i Finland". *Aftonbladet*. 15 maj. <https://www.aftonbladet.se/kultur/bokrecensioner/a/BJkQpe/inte-trovardigt-om-mangkultur-i-finland> Hämtat: 231019
- Spektra TT. (2012), "2012 – året då vi fick nog". *Svenska Dagbladet*. 19 dec. <https://www.svd.se/a/36ee447e-23fc-34c0-9698-9933349a0de6/2012-aret-da-vi-fick-nog> Hämtat: 231021
- Söderling, F. (2012), "Lilla Hjärtat uppenbart rasistisk enligt forskare". *Dagens Nyheter*. 22 november. <https://www.dn.se/kultur-noje/bocker/lilla-hjartat-uppenbart-rasistisk-enligt-forskare/> Hämtat: 231021

Digitala källor:

PEN International THE DEMOCRACY OF THE IMAGINATION MANIFESTO <https://static1.squarespace.com/static/628f9ae10b12c8255bd8814d/t/63e63a2713db3f494e743f23/1676032552540/The+Democracy+of+the+Imagination+Manifesto.pdf> [2023-08-14] Hämtat: 230814